

The book cover features a black background. At the top, the Czech flag (white, red, and blue horizontal stripes) is shown waving. Below it is a black silhouette of a city skyline with several spires. The title 'ČEŠI A SLOVÁCI' is written in large, bold, red capital letters. Below the title, 'VE 20. STOLETÍ' is written in the same red font. To the right of the title, the author's name 'JAN RYCHLÍK' is written in blue capital letters. Below the author's name, the subtitle 'Spolupráce a konflikty 1914–1992' is written in white capital letters. At the bottom, the Slovak flag (white, blue, and red horizontal stripes with a red shield containing a white cross) is shown waving. Below the Slovak flag is another black silhouette of a city skyline, including a prominent dome. At the very bottom, the publisher's name 'VYŠEHRAD' is written in white capital letters, followed by 'ÚSTAV PRO STUDIUM TOTALITNÍCH REŽIMŮ' in white capital letters.

ČEŠI A SLOVÁCI

VE 20. STOLETÍ

JAN RYCHLÍK

Spolupráce
a konflikty
1914–1992

VYŠEHRAD

ÚSTAV PRO STUDIUM TOTALITNÍCH REŽIMŮ

ústav pro studium
totalitních režimů

JAN RYCHLÍK

ČEŠI
A SLOVÁCI
VE 20. STOLETÍ

SPOLUPRÁCE A KONFLIKTY
1914–1992

JAN RYCHLÍK

ČEŠI A SLOVÁCI VE 20. STOLETÍ

SPOLUPRÁCE A KONFLIKTY
1914–1992

ÚSTAV PRO STUDIUM
TOTALITNÍCH REŽIMŮ
VYŠEHRAÐ

Práce vznikla v rámci výzkumného záměru Masarykova ústavu a Archivu AV ČR v. v. i. č. AVOZ 70900502 *Hledání identity: myšlenkové a politické koncepce moderní české společnosti 1848–1948*.

Recenzovali:

PhDr. Dušan Kováč, DrSc.

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Copyright © Jan Rychlík, 2012

ISBN 978-80-7429-133-3

(Vyšehrad, spol. s r. o.)

ISBN 978-80-87211-59-5

(Ústav pro studium totalitních režimů)

Předmluva

Vztahy mezi Slováky a Čechy, které v roce 1918 vyústily ve vznik Československa a poté o 74 let později v jeho definitivní rozpad v roce 1992, jsou jistě věčným námětem pro historika. Česko-slovenský „sametový rozvod“ si – podobně jako před tím v roce 1989 „sametová revoluce“ – získal sympatie světové veřejnosti, která jej kladla do protikladu s krvavým koncem Jugoslávie a turbulencemi provázejícími zánik SSSR. Příklad Československa ukázal, že nemohou-li či nechťejí-li dva národy žít v jednom státě, mohou se rozejít pokojně a kultivovaně. Po roce 1992 si samozřejmě mnoho lidí na území někdejšího Československa i v zahraničí kladlo logickou otázku, co vlastně vedlo k rozpadu Československa. Zánik společného státu Čechů a Slováků se stal předmětem bádání domácích i zahraničních historiků, přičemž toto téma bude jistě zaměstnávat odborníky i v budoucnosti.¹ Studium příčin rozpadu Československa má i praktický význam. Zkušenost posledního desetiletí 20. století totiž ukázala, že mnohonárodnostní státy jsou značně nestabilní a že jazyková blízkost národů vůbec není zárukou, že se stát nerozpadne. Jako problematické se ukazuje trvalé spolužití více plně vyvinutých národů v jednom státě vůbec. Evropská integrace přitom není zárukou proti možnému rozpadu mnohonárodnostních států, jak ukazuje např. současná situace v Belgii či ve Španělsku. Vznik nových států cestou rozpadu států existujících přitom může znamenat právě v Evropské unii těžko řešitelné problémy, protože EU nemá žádný mechanismus, jak převést členství jednoho státu na dva státy nástupnické. Rozpad Československa vyvolal legitimní otázku: jestliže se ukázalo jako nemožné soužití dvou tak příbuzných národů, jakými jsou Češi a Slováci, jak mají spolu žít v Evropské unii národy, které k sobě historicky nepoutá vůbec nic?

Problematickou vztahu Čechů a Slováků jsem se začal zabývat již krátce po absolvování studia etnografie a historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy koncem sedmdesátých let 20. století. Češi a Slováci tehdy žili již šedesát let v Československu, které bylo od 1. ledna 1969 tzv. socialistickou federací České a Slovenské republiky. Husákův režim tvrdil, že vztahy Čechů a Slováků byly definitivně vyřešeny. Na první pohled tehdy skutečně nic nenavštědčovalo tomu, že by se někdy mohlo Československo

¹ Z literatury na toto téma viz např. Kipke, R. – Vodička, K. et. al.: *Rozloučení s Československem. Příčiny a důsledky česko-slovenského rozchodu*. Český spisovatel, Praha 1993 (2. rozšířené vydání 2003); Wehrle, F.: *Le divorce Tchéco-Slovaque. Vie et mort de la Tchécoslovaquie*. Harmattan, Paris 1994; Schwarz, K. P.: *Češi a Slováci. Dlhá cesta k mierovému rozchodu*. Odkaz, Bratislava 1994 (překlad z němčiny); Musil, J. et. al.: *The End of Czechoslovakia*. Central European University, Budapest – London – New York, 1995; Stein, E.: *Česko-Slovensko. Konflikt – roztržka – rozpad*. Academia Praha 2000 (překlad z angličtiny, originál: *Czechoslovakia. Ethnic Conflict, Constitutional Fissure, Negotiated Breakup*. University of Michigan 1997); Ukiel-ski, P.: *Aksamitny rozwód. Rola elit politycznych w procesie podziału Czechosłowacji*. Instytut Jagielloński, Warszawa 2007.

rozpadnout. Moje úzké osobní vztahy ke Slovensku mne nicméně už v osmdesátých letech vedly k přesvědčení, že taková možnost zde existuje. Zjistil jsem totiž, že Češi a Slováci žijí ve skutečnosti v Československu nikoliv spolu, ale vedle sebe, protože o sobě vědí velmi málo. Nutno říci, že především Češi nevěděli o Slovensku a jeho dějinách prakticky nic. Takřka všechny práce o slovensko-českých vztazích, ať už vyšly v meziválečném období anebo až po válce, přitom úmyslně akcentovaly slovensko-české přátelství a spolupráci, zatímco negativní momenty jejich vzájemných vztahů byly záměrně opomíjeny. Mým záměrem proto bylo napsat práci o slovensko-českých vztazích, která by informovala jednak o odlišnosti slovenského historického vývoje, jednak o konfliktních momentech vzájemných vztahů. Můj dlouhý pobyt na Slovensku, kde jsem v polovině osmdesátých let pracoval, mně umožnil shromáždit mnoho archivního materiálu, který jsem později doplnil o studium v archivech českých a moravských. Výhodou bylo, že Záhorské muzeum ve Skalici, kde jsem byl zaměstnán, disponovalo velkou knihovnou, v níž jsem měl možnost studovat knihy někdejších ľudáckých autorů, které byly od roku 1945 zakázány a vyřazeny z veřejných knihoven.

V období před rokem 1989 nebylo možné napsat seriózní analýzu slovenské otázky v Československu. Po roce 1989 jsem se rozhodl doplnit své znalosti nejprve studiem zahraniční (exilové) literatury, která byla zpravidla na území tehdejšího Československa vůbec nedostupná. Vlastní práci na monografii jsem započal teprve na podzim 1992, tedy v době, kdy již bylo o osudu Československa rozhodnuto. Vznik dvou zcela samostatných států si vyžádal částečně novou úpravu pojetí celé práce, protože hlavní otázkou již nebylo, zda se Československo rozpadne, ale proč se rozpadlo. Text první části knihy, zahrnující vývoj v letech 1914–1945, byl dokončen v roce 1996 a text druhé části, pojednávající o období 1945–1992, v roce 1998. První díl práce se stal mou prací habilitační na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, díl druhý pak podkladem pro získání doktorátu historických věd (DrSc.) v Akademii věd České republiky.¹ Obě práce, ovšem ve stručnější podobě a především se značně redukováným poznámkovým aparátem, vydalo v letech 1997–1998 nakladatelství Academic Eletronic Press (AEP) v Bratislavě.² V roce 2002 vyšla v tomto nakladatelství ještě volně navazující třetí kniha, věnovaná speciálně rozpadu Československa v roce 1992.³

První vydání mé knihy je již delší dobu rozebráno. Jsem proto velmi rád, že se nakladatelství Vyšehrad uvolilo vydat mou knihu znovu. Od roku 1997, resp. 1998 vyšla řada nových prací k uvedenému tématu, byly zpřístupněny nové archivní dokumenty, které jsem při psaní původního textu neměl k dispozici. U tohoto nového vydání jsem proto samozřejmě využil příležitosti, abych některé věci doplnil či zpřesnil, případně opravil. Kniha, kterou čtenář dostává do ruky, je tedy novým, přepracovaným a rozšířeným vydáním. Z hlediska koncepčního i z hlediska formulovaných závěrů se nicméně kniha oproti prvnímu vydání nezměnila.

¹ Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Slovensko-české vztahy v letech 1914–1992. I. díl. 1914–1945*. Habilitační práce, strojopis. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 1996, 672 s. Text je uložen v Archivu Univerzity Karlovy (AUK) v Praze; týž: *Češi a Slováci ve 20. století. II. díl. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Disertační práce, strojopis, Praha 1998, 353 s. Text je uložen v Historickém ústavu Akademie věd ČR v Praze.

² Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Academic Eletronic Press (AEP) Bratislava 1997. týž: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. AEP, Bratislava 1998.

³ Rychlík, J.: *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992*. AEP Bratislava 2002.

Oproti bratislavskému vydání z let 1997–1998 jsou nyní díly publikovány v jednom svazku a s úplným poznámkovým aparátem, který byl zejména u prvního dílu v roce 1997 na žádost nakladatele značně zredukován. Spojení textu obou dílů si na druhé straně vynutilo vypuštění dokumentů tvořících v bratislavském vydání zvláštní přílohy. Podotýkám, že dokumenty byly do bratislavského vydání zařazeny na výslovnou žádost nakladatele a v původním strojopisném textu práce nejsou.

Poté, co vyšel tiskem první díl mé knihy, objevila se námitka, že název knihy (Češi a Slováci ve 20. století) neodpovídá jejímu obsahu, protože kniha je vlastně výkladem slovenských dějin na pozadí dějin Československa, nikoliv paralelním výkladem českých a slovenských dějin.¹ Uznávám, že původní název knihy skutečně neodpovídal obsahu, nicméně považuji za nutné zdůraznit, že nebylo mým cílem psát paralelní české a slovenské dějiny v Československu. Dějin Československa, které jsou ale ve skutečnosti jen českými dějinami, ke kterým je (často neorganicky) připojeno několik vět o odlišném vývoji na Slovensku, bylo napsáno už více než dost. Cílem mé práce je především seznámit českého čtenáře se slovenským pohledem na problematiku slovensko-českých vztahů, či přesněji: seznámit jej s rozdíly v českém a slovenském pojetí pojmu „společný stát“ v době existence Československa. Kniha se zabývá především politickými vztahy. Zcela vynechány jsou vztahy kulturní, kterými se jako odborník nezabývám, a proto se necítím kompetentní se k nim vyjadřovat.

Při přípravě textu se objevily některé technické problémy. Na prvním místě šlo o způsob psaní slovenských textů. Tam, kde jde o text souvislý (např. u citace historických dokumentů), byl text úmyslně ponechán ve slovenštině. V slovenských textech byly provedeny drobné změny podle současných pravidel slovenského pravopisu (např. zbor, místo původního sbor, záměna psaní i/í místo y/ý v přídělníku minulém tam, kde je podmět ženského rodu v množném čísle). Názvy slovenských institucí byly rovněž ponechány ve slovenštině a nepřekládáme je, pokud mají specifický historický význam (používáme proto např. výraz Krajinský úrad, nikoliv zemský úrad, Hlinkova slovenská ľudová strana, nikoliv Hlinkova slovenská lidová strana atd). Pokud ovšem v českém prostředí zdomácněly české ekvivalenty těchto institucí, jsou používány tvary české (např. Slovenská národní rada místo Slovenská národná rada). Tam, kde se názvy více liší, je uveden slovenský původní název vedle českého překladu (např. Sbor pověřenců, slovensky Zbor povereníkov). Výraz „žid“ píšeme s malým písmenem, protože v dobové souvislosti nejde o označení příslušníka národa. Ovšem tam, kde jde o citaci dobových textů z doby 1939–1945, kdy bylo nařízeno psát slovo „Žid“ s velkým písmenem, respektujeme pravopis originálu.

Řada archivních materiálů, na které je v textu odkazováno, pochází z Archivu Ústavu T. G. Masaryka, který je nyní (2011) uložen v budově Archivu Akademie věd ČR (A AV ČR) v Praze. V původním textu mé práce, stejně jako u bratislavského vydání, jsou odkazy na čísla krabic, jak byly tyto očíslovány na počátku devadesátých let. Tehdejší systém třídil archiválie podle zemí či území, kterých se týkaly, a v rámci každé skupiny byly krabice číslovány vždy od jedničky. Současné uspořádání dělí někdejší Masarykův archiv do několika fondů, z nichž pro potřeby této práce byly využity zejména fondy „republika“ (TGM-R) a „literární“ (TGM-L). Archivní krabice

¹ Kamenec, I.: *Syntéza o dejinách česko-slovenských vzťahov v 20. storočí a jej problémy*. In: Česko-slovenská historická ročenka (ČSČH), 1998, s. 229–231.

jsou v rámci každého nového fondu číslovány průběžně, takže někdejší krabice označené jako „Slovensko“ s čísly 1–4 mají nyní čísla 396–399. Podobně i Benešův archiv byl rozdělen do několika fondů podle časových období označených římskými číslicemi: f. EB/I (dříve f. BA) zahrnuje období první republiky, f. EB/II (dříve f. 40 – válka) druhou světovou válku a f. EB/III (dříve f. BA-P) období poválečné. Někdejší krabice týkající se Slovenska v období první republiky označené čísly 1–3 mají nyní čísla 67–69 a krabice z období poválečného mají nyní čísla 58–60. Odkazy na archiválii jsou v textu číslovány podle současného uspořádání, přičemž u f. EB/II (dříve f. 40) uvádíme jak dnešní, tak staré číslo krabice. Je třeba mít na paměti, že uspořádání archivu není ještě definitivní a tak čísla krabic se mohou v budoucnosti znovu měnit. Za pomoc při dohledání současných čísel kartónů a názvů fondů děkuji touto cestou pracovníkovi archivu Janu Bílkovi.

U starších knih nelze často zjistit vydavatele. Autoři často vydávali práce vlastním nákladem, ale nechtěli, aby tento fakt byl zdůrazněn, anebo šlo o publikace, kterým hrozilo zabavení, a proto úmyslně nebyl vydavatel uveden. Proto uvádím nakladatelství jen v těch případech, kdy je nepochybně známé.

Mé poděkování patří především recenzentům této knihy, totiž prof. PhDr. Robertovi Kvačkovi, CSc. z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a PhDr. Dušanovi Kováčovi, DrSc. z Historického ústavu SAV v Bratislavě. Jejich cenné připomínky byly zapracovány do textu. Znovu bych chtěl poděkovat i těm, kteří se podíleli radou či připomínkami už na původním vydání, kde jsou jejich jména uvedena v předmluvě.¹ Vedle už zmíněného Roberta Kvačka a Dušana Kováče jsou to zejména: moje manželka PhDr. Magdaléna Rychlíková z Národního muzea, tehdejší ředitel Masarykova ústavu AV ČR doc. PhDr. Jaroslav Opat, DrSc., mí tehdejší spolupracovníci v Masarykově ústavu PhDr. Stanislav Polák, CSc., PhDr. Dagmara Hájková, PhD., doc. Eva Broklová, DrSc., někdejší archivář PhDr. Jaroslav Soukup, CSc.; dále pak doc. PhDr. Zdeněk Urban, CSc., oba z Filozofické fakulty UK, prof. PhDr. Jaroslav Valenta, DrSc. a doc. PhDr. Martin Kučera, CSc., oba tehdy pracující v Historickém ústavu AV ČR a dále slovenští kolegové – PhDr. Valerián Bystrický, DrSc. z Historického ústavu SAV a PhDr. Jozef Jablonický, DrSc., tehdejší ředitel Politologického ústavu (nyní Ústav politických věd) SAV. Ze zahraničních historiků se o zdar práce přičinili především prof. Thomas D. Marzik z Univerzity sv. Josefa ve Filadelfii a Dr. Jelena Pavlovna Serapionova z Ústavu slavistiky (Institut slavjanovedenija) Ruské akademie věd v Moskvě. Někteří z nich již dnes bohužel nejsou mezi námi: od doby prvního vydání zemřeli Zdeněk Urban, Jaroslav Valenta a Thomas D. Marzik. Při přípravě nového vydání patří můj dík především pracovníkům nakladatelství Vyšehrad.

¹ Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Academic electronic Press (AEP), Bratislava 1997, s. 9, týž *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. AEP, Bratislava 1998, s. 8.

Obecné problémy vzniku a vývoje moderních národů Česko-slovenské vztahy od národního obrození do I. světové války

STAV BÁDÁNÍ O ČESKO-SLOVENSKÝCH VZTAZÍCH

Zhodnotit dosavadní literaturu o česko-slovenských vztazích, resp. o sporech a konfliktech mezi Čechy a Slováky, je značně obtížné. Úmyslně pomíjíme práce o kulturních vztazích a rovněž o politických vztazích před první světovou válkou. Těmito vztahy se zabývalo už v minulosti mnoho českých i slovenských historiků, avšak tato literatura se časovým záběrem vymyká rámci této knihy. Pokud hovoříme o slovensko-českých vztazích v období existence Československa (1918–1992), pak dochází ke značnému zúžení výběru literatury. V zásadě je možno rozdělit ji do dvou skupin podle filozofického přístupu k obecné otázce směřování slovenských dějin. V obecné rovině jde o otázku, zda každý národ směřuje k vytvoření vlastního národního státu, anebo zda je možné, aby byly jeho národní potřeby trvale saturovány i ve společném státě s jinými národy. V rovině konkrétní jde tedy o to, zda slovenský vývoj od počátku 19. století směřoval k vytvoření vlastního státu, anebo zda k saturování slovenských potřeb došlo už v rámci Československa. V české společnosti panuje zásadní konsensus, že k saturování českých národních potřeb došlo v roce 1918 vznikem Československa, a to v plné míře. Jistě ne náhodou zůstal 28. říjen, den vzniku Československa, státním svátkem i v samostatné České republice. Rok 1918 je pro Čechy mezníkem zcela zásadním, což v principu nezpochybňovala ani komunistická historiografie, byť se snažila zároveň vysvětlovat vznik Československa jako důsledek dvou ruských revolucí v roce 1917. Ve slovenské společnosti naproti tomu konsensus ohledně zásadního mezníku nepanuje, a proto by bylo zbytečné hledat jej i u slovenských historiků. V zásadě jsou zde dva odlišné pohledy: 1) vznikem Československa v roce 1918 byli sice Slováci zachráněni od nebezpečí maďarizace a otevřely se jim možnosti dalšího národního vývoje, politický vývoj slovenského národa tím však nebyl završen, protože završením vývoje každého národa je výhradně vlastní stát. Proto rok 1918 je sice mezníkem, avšak ne tak významným, jako jsou roky 1939 a především 1993 – rok vzniku skutečně demokratického a samostatného státu. 2) Vznikem Československa byly národní potřeby slovenského národa saturovány a slovenský národ se zde plně dotvořil, proto rok 1918 je i pro Slováky zásadním mezníkem. Vznik slovenského státu v roce 1939 a především v roce 1993 nebyl zákonitý a nevyhnutelný, v obou případech bylo možné i jiné řešení. Pokud platí první domněnka, pak jsou dějiny slovensko-českých vztahů v období existence Československa vlastně jen dějinami pokračujícího slovenského emancipačního zápasu, který na rozdíl od období před rokem 1918 již není veden proti maďarské nadvládě, ale proti české hegemonii v Československu, přičemž je irelevantní, zda tato česká hegemonie skutečně existovala, anebo byla jen

zdánlivá. V případě druhé varianty jsou dějiny slovensko-českých vztahů jen součástí dějin různých vnitrostátních politických konfliktů období 1918–1992. Z českého pohledu se pak slovensko-české zápasy jeví jako zápas české politiky o upevnění, obnovení či záchranu Československa, státu, se kterým se Češi ztotožnili, proti slovenskému separatismu.

S představou, že slovenský vývoj směřuje k nezávislému státu, souvisí také filozofický a politický koncept svrchovanosti slovenského národa. Tato koncepce byla v různých dobách označována různými názvy, podstata se však neměnila. V zásadě je možné ji charakterizovat takto: Slováci jako svébytný národ odlišný ve stejné míře od všech národů ostatních včetně Čechů mají přirozené právo uspořádat si svůj národní a státní život na území, které obývají. Podle uvedené zásady jednali Slováci už za revoluce 1848, avšak jasně byla jako politická teorie formulována teprve Štefanem Markem Daxnerem v roce 1861 v brožurě *Hlas zo Slovenska*. V teoretické rovině Daxnerem formulovaná doktrína odůvodňovala právo Slováků na politickou autonomii v rámci Uher a v roce 1918 i právo na odchod z Uher a spojení s českými zeměmi. Vznikem Československa ovšem tato teorie nezanikla. V meziválečném období se jí odůvodňoval požadavek autonomie, v roce 1939 vznik slovenského státu, v šedesátých letech požadavek federalizace a nakonec na počátku let devadesátých požadavek konfederace či vzniku zcela samostatného Slovenska. Z koncepce svrchovanosti slovenského národa vyplývá, že každé státoprávní uspořádání postavení Slovenska je vlastně pouze dočasné, protože závisí na svrchované vůli představitelů slovenského národa. Samozřejmě, teorie svrchovanosti slovenského národa nebyla nikdy přijímána celou slovenskou společností. Na Slovensku bylo vždy dost lidí, kteří po vzniku Československa považovali slovenskou svrchovanost za realizovanou (konsumovanou) právě v novém státě, který přijali za svůj, byť si mnozí uvědomovali jeho nedokonalost. Postoj této části slovenské veřejnosti, rekrutující se především ze slovenských evangelíků, byl tedy v zásadě stejný jako u veřejnosti české. Rozdílné pohledy na myšlenku svrchovanosti slovenského národa se samozřejmě projeví i u historiků.

Z hlediska postoje k myšlence vývoje slovenského národa k samostatnosti a k myšlence slovenské svrchovanosti je možné rozdělit literaturu o slovensko-českých vztazích v Československu do dvou velkých skupin. První skupina se k této myšlence staví bezvýhradně kladně. Literaturu těchto autorů můžeme označit s jistou dávkou zjednodušení jako nacionální, protože hlavním subjektem dějin je zde personifikovaný slovenský národ. Filozofickým a metodologickým základem této literatury jsou práce někdejších protagonistů a apologetů válečného slovenského státu, ať už vyšly ještě za války doma, anebo až po válce v exilu. Protože šlo vesměs původně o členy či alespoň sympatizanty Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSĽS), vžil se pro tuto část historické literatury a publicistiky pojem „ľudácká literatura“, resp. – pokud jde o apologety z mladší generace po roce 1989 na Slovensku – neľudácká literatura. Povšimněme si některých hlavních rysů této produkce. Z koncepce svrchovanosti slovenského národa vyplývá podmíněnost setrvání Slováků v Československé republice, přičemž jednotlivé události slovenských a československých dějin jsou posuzovány podle toho, zda se slovenský národ blíží vytvoření vlastního státu jakožto konečnému cíli svého vývoje, nebo se od něj naopak vzdaluje. Jednotlivé politické subjekty jsou rovněž posuzovány podle toho, zda politiku HSĽS jakožto hlasatele myšlenky suverenity slovenského národa podporují, či nikoliv. V ľudácké koncepci jsou česko-slo-

venské vztahy v letech 1918–1992 podávány jako nepřetržitý řetěz křivd páchaných Čechy a jejich slovenskými присluhovači, „Čechoslováky“, na Slovácích, přičemž období formálně samostatné Ľudácké republiky je chápáno jako vrchol slovenských dějin, jako vyvrcholení tisíciletých tužeb slovenského národa. I když vznik samostatné Slovenské republiky v r. 1993 je chápán samozřejmě pozitivně, v koncepci Ľudáků jde vlastně jen o návrat k ideálům z r. 1939. Bez ohledu na konkrétní podmínky, ve kterých se Československo v meziválečném a poválečném období nacházelo, jsou slovensko-české vztahy podávány jako negativní, přičemž české straně je neustále podsouván úmysl Slováky čechizovat pomocí teorie tzv. čechoslovakismu.¹ Vztahy jsou časově omezeny: období před rokem 1918 z nich vypadává takřka úplně, takže vznik Československa r. 1918 se pak jeví jako nahodilý krok, který měl i jiné perspektivy. Již klasik Ľudácké historiografie, František Hrušovský, přitom uměle protahuje slovenské dějiny až do období Velké Moravy, kde vidí jakýsi první slovenský stát, jehož replikou je pak Ľudácká republika z r. 1939.² Tuto Hrušovského koncepci nacházíme prakticky u všech Ľudáckých historiků, v současnosti především u Františka Vnuka³ a Milana Stanislava Ľurici.⁴ Dějiny Slovenska po r. 1918 jsou vlastně redukovány na dějiny Hlinkovy slovenské Ľudové strany (HSĽS) a jejího boje za autonomii, resp. obranu samostatnosti Slovenska. K první republice jsou Ľudáčtí autoři přehnaně kritičtí, byť na druhé straně uznávají její přínos pro národní vývoj Slováků. Slovenskou republiku z let 1939–1945 tito autoři nekriticky vynášejí, přičemž se snaží bagatelizovat její stinné stránky. Vztah k SNP je zásadně negativní, protože po něm se slovenský národ vzdaluje od vlastního státu: povstání je hodnoceno jako „český a bolševický puč proti vlastnímu státu“. Poválečné Československo je považováno logicky v slovenském vývoji za krok zpět. Rok 1948 není chápán jako nějaký mezník vývoje, protože v Ľudácké interpretaci je komunistický režim – byť v umírněné formě – nastolen na Slovensku vlastně už v roce 1944. Pozitivně je oceňován vznik federace v roce 1968. Pád komunistického režimu v roce 1989 je samozřejmě vítán, je však chápán především jako nutný předpoklad k mnohem významnější události, totiž k opětovnému vzniku samostatného Slovenska o tři roky později. Mezi stoupence uvedené koncepce patří kromě již zmíněného Františka Hrušovského (1903–1956) především celá plejáda někdejších osobností z doby Ľudácké Slovenské republiky a potom exiloví historici, z nichž někteří se po roce 1989 vrátili na Slovensko. Omezený rozsah této knihy nedovoluje vyjmenovat všechny práce této skupiny autorů, proto uvádíme pouze jména některých autorů, kteří ovšem v mnoha případech nebyli profesionálními historiky: právník a politik Ferdinand Ľurčanský,⁵ historizující publicista Konštantín Čulen,⁶

¹ Výraz čechoslovakismus vymysleli jeho odpůrci, tedy především Ľudáci a později komunisté. Sami čechoslovakisté se tak nikdy nenazývali a sami sebe označovali jako stoupence československé národní jednoty. Protože se označení vžilo, používáme je jako technický termín.

² Hrušovský, F.: *Slovenské dejiny*. Matica slovenská, Martin 1939. Citace z této knihy, pokud jsou dále uvedeny, jsou ze 4. vydání z roku 1940.

³ Vnuk, F.: *Stopäťdesiat rokov v živote národa. Slovensko v rokoch 1843–1993*. Lúč, Bratislava 2004.

⁴ Ľurica, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. 3., doplnené vydanie. Lúč, Bratislava 2004. Citace z této knihy, pokud jsou dále uvedeny, jsou ze 2. vydání této knihy s názvem *Dejiny Slovenska a Slovákov* (Štátne pedagogické nakladateľstvo, Bratislava 1994).

⁵ Ľurčanský, F.: *Právo Slovákov na samostatnosť v svetle dokumentov. Biela kniha*. Buenos Aires 1954. 2. vyd. Ivan Štelcer, Trenčín 1991.

⁶ Čulen, K.: *Boj Slovákov o slobodu*. 2. vyd., Generálny sekretariát HSĽS, Bratislava 1944.

historici František Vnuk a Milan Stanislav Ďurica, právník, diplomat a politolog Jozef M. Kirschbaum,¹ politolog Stanislav J. Kirschbaum² (syn J. M. Kirschbauma), diplomat a politik Jozef Mikuš³, Arvéd Grébert.⁴ Do této skupiny patří teoreticky i americký autor Gilbert L. Oddo,⁵ středoškolský profesor historie a autor knihy o Slovensku z počátku šedesátých let. Jeho skutečný přínos je ale problematický, protože ve skutečnosti byl autorem většiny textu knihy slovenský exilový publicista a někdejší šéfredaktor novin *Slovák* Jozef Paučo, jinak rovněž publicisticky činný.⁶ Ľudáčti činitelé zanechali také rozsáhlou memoárovou literaturu rozdílné hodnoty. Mnohá díla jsou i po letech faktograficky cenná a jiná – jako např. práce Ľudáckého poslance a novináře Karola Sidora o politice HSĽS v pražském Národním shromáždění – osvětlují postoje Ľudáků k jednotlivým aktuálním politickým otázkám.⁷ Ľudáčti exiloví autoři našli po roce 1989 na Slovensku několik epigonů mezi mladší a střední generací historiků, zabývajících se slovenskými dějinami, byť ne všichni se zabývají slovensko-českými vztahy a jejich přebírání Ľudáckého pohledu má rozdílnou intenzitu. V nejzřetelnější formě se projevuje u Jána Bobáka ze Slovenského historického ústavu Matice slovenské. V méně zřetelné formě jako historiografie nacionální nacházíme obdobné pohledy např. u Róberta Letze či Petra Mulíka. V českém prostředí není žádný historik, který by se ztotožnil s uvedenými koncepcemi.

Ľudácké, resp. nacionální pojetí slovenských dějin v rámci Československa vykazuje logicky asynchronnost s výkladem českých dějin. České a slovenské dějiny samozřejmě jsou asynchronní, ovšem tato asynchronnost je především v době existence Československa malá. Nacionální pojetí slovenských dějin staví úmyslně do protikladu v tomto období slovenské dějiny k dějinám českým. Zásadní rozdíl je potom pochopitelně u hodnocení období 1939–1945, tedy roků nacistické okupace, které jsou všemi českými historiky bez ohledu na jejich politické postoje vnímány jako doba nejhoršího útlaču, pokoření a ponížení. Nepřekvapí, že především Ľudácká a nacionalistická historiografie líčí naopak období slovenského státu v zásadě pozitivně. Rozdíl je dále v pohledu na různé politické činitele československých dějin. U „otců zakladatelů“ – T. G. Masaryka, E. Beneše a M. R. Štefánika – je v českém prostředí jednoznačně na prvním místě T. G. Masaryk jako „prezident osvoboditel“, osoba Edvarda Beneše je sice často hodnocena rozporně, ale většinou rovněž ne negativně, zatímco o činnosti

¹ Kirschbaum, J. M.: *Náš boj o samostatnosť Slovenska*. Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, 1958, též: *Slovakia: Nation at the Crossroads of Europe*. R. Spellens and Sons, New York 1960, Kirschbaum, J. M.: *Slovakia's Struggle for Independence*. 3rd. ed., Hamilton, Ontario (Canada), 1979.

² Kirschbaum, S. J.: *A History of Slovakia. The Struggle for Survival*. St. Martin's Press, New York – London 1995.

³ Mikuš, J.: *La Slovaque dans le drame de l'Europe*, Paris 1955. vyšlo též anglicky: *Slovakia: A Political History 1918–1950*, The Marquette Univ. Press, Milwaukee, Wisc. 1963, 2. vyd. *Slovakia. A Political and Constitutional History*. AEP, Bratislava 1995.

⁴ Grébert, A.: *Are the Slovaks and Czechs two „Closely related“ nations?* In: *Slovakia*, vol. II., 1952, No 3, s. 58–64, též: *Was Czecho-Slovakia a Democracy?* In: *Slovakia*, vol. III, 1953, s. 1–12, též: *Why the Slovaks were not Content in Czecho-Slovakia?* In: *Slovakia*, vol. III, 1953, s. 48 f.

⁵ Oddo, G.: *Slovakia and It's People*. R. Speller, New York 1960. Na skutečnost, že autorem knihy je ve skutečnosti Jozef Paučo, mne upozornil americký historik slovenského původu Thomas D. Marzik.

⁶ Paučo, J.: *Slováci a komunizmus*. Jednota Press, Middletown, Pa., 1957.

⁷ Sidor, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu*. I. II. Bratislava 1943 též: *Andrej Hlinka (1864–1934)*. Bratislava 1934. Některé pasáže této knihy cenzura první republiky nedovolila publikovat. Úplné vydání viz: Sidor, K. – Vnuk, F.: *Andrej Hlinka 1864–1938*. Lúč, Bratislava 2008.

Štefánika se vlastně píše jen málo. Na Slovensku obecně, ale v l'udácké historiografii zvláště, je pořadí podle významu jiné. Pozitivně je jednoznačně z celé trojice hodnocen pouze Štefánik, u kterého se zdůrazňuje, že to byl právě on, kdo otevřel Masarykovi a Benešovi dveře k rozhodujícím francouzským a italským politikům za první světové války. Toto tvrzení je jistě alespoň částečně správné. V l'udácké interpretaci se ale navíc Štefánik mění z přesvědčeného čechoslovakisty, kterým jako jeden z nemnohých Slováků skutečně byl, v uvědomělého slovenského nacionalistu, kterým ve skutečnosti nikdy nebyl. Jako bojovník za práva slovenského národa pak Štefánik 4. května 1919 umírá při návratu do vlasti při letecké katastrofě, která je samozřejmě ve skutečnosti atentátem zosnovaným Edvardem Benešem. Oživování opakovaně vyvráceného mýtu o sestřelení Štefánikova letadla je téměř konstantní součástí l'udáckých prací o Štefánikovi. Pohled na osobnost T. G. Masaryka je obecně na Slovensku mnohem kritičtější než v českém prostředí, avšak v l'udácké historiografii je kritika značně přexponována: l'udáci především zdůrazňují, že Masaryk neuznával existenci svébytného slovenského národa a nesplnil příslib autonomie Slovenska zakotvený v Pittsburské dohodě. Masarykův význam pro vznik Československa ovšem ani l'udáčtí historici nepopírají. Osobnost Edvarda Beneše je naproti tomu vnímána jednoznačně negativně. Beneš je často přímo líčen jako úhlavní nepřítel Slováků, příčina zániku slovenského státu v roce 1945 a nastolení komunistického režimu.

Druhou skupinou prací je literatura autorů, kteří se neztotožňují s myšlenkou přirozeného a nutného vývoje slovenského národa směrem k samostatnosti a nepřijímají jako samozřejmou ani teorii svrchovanosti slovenského národa. Po únoru 1948 zde na prvním místě byla pročeskoslovensky orientovaná literatura slovenských, českých i zahraničních autorů. Tato produkce je ovšem vnitřně značně heterogenní a je proto obtížné ji hodnotit jako celek. V zásadě však možno říci zhruba tolik, že slovensko-české vztahy jsou v této literatuře hodnoceny jako dynamické. Existence Československa je hodnocena jako pozitivní jev, který měl význam především právě pro Slováky, kteří se mohli doformovat jakožto moderní národ. I když autoři této skupiny (v rozdílné míře) uznávají, že česko-slovenské soužití mělo i své problémy, oceňují na meziválečném Československu jeho demokratický charakter, který dávají do protikladu s totalitním zřízením válečné Slovenské republiky a s komunistickým režimem po r. 1948. Proto SNP je hodnoceno pozitivně, přičemž se vyzdvihuje fakt přihlášení se slovenského národa k hodnotám svobody a demokracie, za které tehdy bojovala protihitlerovská koalice. Autoři při hodnocení I. Československé republiky zejména srovnávají postavení slovenského národa v tomto útvaru s jeho postavením v Uhrách před r. 1918. Jako reprezentanty uvedené skupiny je možno uvést např. tato jména: Milan Hodža¹, Ivan Déer², Jozef Lettrich,³ tedy politici, kteří se angažovali za první republiky či v letech 1945–1948, dále historici slovenští Jozef Jablonický⁴,

¹ Hodža, M.: *Česko-slovenský rozkol*. T. S. Martin 1920.

² Déer, I.: *Československá otázka*. Orbis, Praha 1935.

³ Lettrich, J.: *Dejiny novodobého Slovenska*. Archa, Bratislava 1993. Anglický originál *A History of Modern Slovakia* vyšel v New Yorku 1955, v Londýně (nakladatelství Atlantis Press) v roce 1956 a v Torontu (Slovak Research and Study Center) v r. 1985.

⁴ Jablonický, J.: *Z ilegality do povstania. Kapitoly z občianskeho odboja*. Epocha, Bratislava 1969. 2. vyd. Múzeum SNP, Banská Bystrica 2009.

Dušan Kováč¹, historici čeští Karel Kaplan² a Jan Měchýř³, německý historik Jörg Konrad Hoensch⁴, izraelský historik Yeshayahu A. Jelinek⁵ a další. Faktografická přesnost a vyváženost ve většině těchto prací, které většinou vycházejí z pozitivistické či neopozitivistické metodologie, je zpravidla na mnohem vyšší úrovni než u ľudáckých autorů, byť u knih bývalých politických činitelů, majících často částečně povahu memoárů (např. u Jozefa Lettricha či Ivana Déra), se samozřejmě rovněž setkáváme se zkreslením. Podobně jako v pracích českých autorů se často setkáme s idealizováním poměrů v I. republice a slovensko-českých vztahů vůbec. Ľudáci jsou často líčeni jako zásadní nepřátelé republiky.⁶

S ohledem na čtyřicetiletý ideologický monopol KSČ u nás nelze opominout literaturu marxistickou, byť v mnoha případech u ní šlo ve skutečnosti spíše jen o použití marxisticko-leninské frazeologie a nikoliv marxistické metodologie. Sem je třeba zařadit i některé rané práce historiků, kteří se později s marxismem rozešli a jež tudíž zařazujeme dnes již jinam, jako např. Karla Kaplana či Jozefa Jablonického a jiných. Marxistické práce, pokud jde o I. republiku, vycházejí z tvrzení, že Slováci zde byli utiskováni, takže slovensko-české vztahy se nemohly vyvíjet dynamicky. Zatímco však u ľudáků je čechoslovakismus nástrojem českého národa na počestění Slováků, v marxistickém pojetí jde o formu expanze českého kapitálu a českých imperialistických snah. V konkrétnostech se kritika čechoslovakismu často blíží kritice z pera ľudáků, avšak ľudácké hnutí jako takové je naopak vydáváno za projev ekonomických snah a potřeb té části slovenské buržoazie, která nebyla uspokojena svým podílem na moci v rámci Československa. Komunistická strana Československa (KSČ) je vydávána za jedinou sílu, která byla a je schopna řešit národnostní otázku, což je spojováno s „vítězstvím socialistické revoluce“. SNP je hodnoceno kladně, avšak komunisté si v něm v rozporu se skutečností přisuzují vedoucí úlohu. Značné rozdíly jsou nicméně u marxistických autorů v hodnocení česko-slovenských vztahů po r. 1945, resp. v interpretaci samotného SNP a jeho státoprávního významu.⁷ Interpretace jsou závislé na době, ve které byly práce napsány. Práce psané v padesátých letech jsou poznamenány tezí o tzv. slovenském buržoazním nacionalismu a federalismus je důsledně odmítán, zatímco v šedesátých letech se naopak objevuje myšlenka, že pro dořešení česko-slovenských vztahů je potřebná federalizace státu (pojem federalizace se ovšem oficiálně nepoužíval). Práce psané po r. 1968 zase zdůrazňují, že teprve nastolením *socialistické* federace byl česko-slovenský vztah definitivně vyřešen.

Zásadní nedostatek všech marxistických prací tohoto období tkví v tom, že opomíjejí rozpor mezi komunismem a federalismem. Marxističtí autoři si buď neuvědomují nebo záměrně ignorují fakt, že komunistický systém je budován na zásadě tzv.

¹ Kováč, D.: *Dějiny Slovenska*. Nakladatelství Lidové noviny (NLN), Praha 1998 (vyšlo rovněž slovensky).

² Kaplan, K.: *Pravda o Československu 1945–1948*. Panorama, Praha 1990.

³ Měchýř, J.: *Slovensko v Československu 1918–1991*. Dokumenty, názory, komentáře. Práce, Praha 1991.

⁴ Hoensch, J. K.: *Slowakei und Hitlers Ostpolitik. Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation 1938–1939*. Böhlau, Köln 1965. Vyšlo také slovensky: *Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938–1939*. Veda, Bratislava 2001.

⁵ Jelinek, Y. A.: *The Parish Republic. Hlinka's Slovak People's Party 1939–1945*. New York – London 1976.

⁶ Jirásek, J.: *Slovensko na rozcestí 1918–1938*. Zář, Brno 1947.

⁷ Pojmy „komunismus“ a „komunistický režim“ používáme ve významu, v jakém jej po druhé světové válce používala západní politologie a který se u nás používá i dnes. Komunisté sami svůj systém označovali nejprve jako lidově-demokratický a později jako socialistický.